

# POKUTY

Zpracoval:

Mgr. Libor Holý (l.holy@mail.muni.cz)

V běžném životě se může každý setkat se situací, ve které bude postaven před povinnost uhradit nějakou pokutu. Abychom lépe porozuměli takové povinnosti, je nejprve nutné si pokutu v obecné rovině rozdělit a dále definovat. V českém právním řádu známe dvě hlavní kategorie pokut, a to pokuty veřejnoprávní a soukromoprávní. Jejich společným jmenovatelem je ta skutečnost, že vždy jde o nějaký finanční postih za porušení nějaké povinnosti. Rozlišovacím znakem, dle kterého můžeme pokuty označit jako veřejnoprávní či jako soukromoprávní, je pak zejména charakter porušené povinnosti a subjekt, kterému výtěžek z uhrazené pokuty náleží.

## Veřejnoprávní pokuty

Pro všechny veřejnoprávní pokuty platí, že chrání nějaký veřejný zájem. Současně pro ně platí, že tyto pokuty vždy ukládá osoba, která je nadána veřejnou mocí k ochraně takového zájmu a které oprávnění k udělování pokut výslovně svěřuje zákon. Je nerozhodné, zdali je takovou osobou orgán státu či územně samosprávného celku či soukromá osoba při výkonu veřejné moci (notář, exekutor). Pro další text si takovou osobu pro zjednodušení označíme souhrnně jako orgán veřejné moci. Orgánem veřejné moci může být státní policista, příslušník obecní policie, úředník obecního úřadu atp., přičemž pro vztah mezi řadovým občanem a orgánem veřejné moci platí, že orgán veřejné moci je občanovi ve věcech svěřených mu zákonem nadřazen. Ze svého nadřazeného postavení tak může občanovi jednostranně stanovit povinnosti, dohlížet na jejich splnění a popřípadě si plnění vymoci udělením sankce.

Jednou ze základních úloh státu či územně samosprávných celků (obcí) je vést občany k tomu, aby dodržovali zákony a jiné právní předpisy a respektovali práva spoluobčanů. Pro tento účel je orgánu veřejné moci zákonem svěřena celá škála nástrojů v podobě různých sankcí. Pokud někdo svou činností ohrozí zákonem chráněný veřejný zájem, může mu orgán veřejné moci na základě zákona uložit sankci a tím dosáhnout, že dotyčný se společensky škodlivého chování propříště již neodpustí. A takovým sankčním nástrojem je nejčastěji právě pokuta. Dalšími sankcemi jen pro úplnost mohou být různá napomenutí, zákazy nějaké činnosti, propadnutí věci či udělení zákazu pobytu.

V běžném životě řadového občana je asi nejčastější situací, ve které bude čelit povinnosti k úhradě veřejnoprávní pokuty, pokuta za přestupek dle zákona č. 200/1990 Sb. o přestupcích. Podle tohoto zákona je přestupek zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti a je za přestupek zákonem výslovně označeno. Dopustí-li se někdo přestupku, z pravidla mu bude orgánem veřejné moci uložena pokuta. Jako příklad přestupku a stanovení výše pokuty dle zákona o přestupcích lze uvést § 50, který zní následovně:

”

*(1) Přestupku se dopustí ten, kdo*

*a) úmyslně způsobí škodu na cizím majetku krádeží, zpronevěrou, podvodem nebo zničením či poškozením věci z takového majetku, nebo se o takové jednání pokusí,*

*b) úmyslně neoprávněně užívá cizí majetek nebo si присvojí cizí věc nálezem nebo jinak bez přivolení oprávněné osoby,*

*c) úmyslně ukryje nebo na sebe nebo jiného převede věc, která byla získána přestupkem spáchaným jinou osobou, nebo to, co za takovou věc bylo opatřeno.*

*(2) Za **přestupek** podle odstavce 1 lze uložit **pokutu** do 15 000 Kč nebo zákaz pobytu“*

”

Není to však jen zákon o přestupcích, který upravuje oprávnění orgánů veřejné moci chránit veřejný zájem a pro případy jeho porušení udělovat pokuty. Takových právních předpisů zná české právo celou řadu. Například každý řidič by měl být velmi dobře obeznámen se zákonem č. 361/2000 Sb. o provozu na pozemních komunikacích a o změnách některých zákonů, nebo-li se zákonem o silničním provozu. Kupříkladu § 125c, odst. 1, písm. f), bod 1. ve spojení s § 125c, odst. 4, písm. f) zákona o silničním provozu stanoví, že:

”

*Fyzická osoba se dopustí **přestupku** tím, že v provozu na pozemních komunikacích při řízení vozidla v rozporu s § 7 odst. 1 písm. c) drží v ruce nebo jiným způsobem telefonní přístroj nebo jiné hovorové nebo záznamové zařízení.*

*Za **přestupek** se uloží **pokuta** od 1 500 Kč do 2 500 Kč.*

”

Na obou uvedených příkladech si lze všimnout další podstatné vlastnosti veřejnoprávních pokut. A to takové, že výše pokuty není zákonem stanovena přesně částkou, ale vždy nějakým rozsahem. Protože pokuty v sobě nesou výchovnou sankci vymezením minimální a maximální výše, je orgánu veřejné moci umožněno tzv. správní uvážení při svém rozhodování. Osoba, která takovou pokutu uděluje, totiž musí přihlídnout k míře společenské škodlivosti spáchaného přestupku, k míře zavinění pachatele, jakožto i dalším okolnostem a s ohledem na takovou úvahu pak dotyčnému stanovit přesnou výši pokuty. Jinými slovy, protože zákon nemůže obsáhnout všechny myslitelné okolnosti spáchání konkrétního přestupku, nemůže tak ani pro každou individuální situaci stanovit přesnou výši pokuty. Ale tím, že určuje jen její minimální a maximální výši, tak dává orgánu veřejné moci možnost na základě zhodnocení všech okolností spáchání daného přestupku, aby podle ní stanovil odpovídající výši udělené pokuty. Pokud tedy někdo spáchá ten samý přestupek opakovaně, čímž je zřejmé, že předcházející sankce udělená v malé výši se minula svým výchovným účinkem, bude mu orgánem veřejné moci udělena pokuta tentokrát už vyšší.

Společný všem veřejnoprávním pokutám je v neposlední řadě i ten fakt, že jejich příjemcem je výlučně buď stát, nebo obec. Nikdy ne člověk či jiný soukromoprávní subjekt, přestože takový subjekt může mít ze zákona pravomoc pokutu udělit a také vybrat. Bez výjimky nikdy si však uhrazenou pokutu nesmí ponechat pro svou vlastní potřebu a vždy ji musí odevzdat obci či státu. Zjednodušeně platí, že pokuta uložená orgánem obce je příjmem obce. Pokuta uložená jiným správním orgánem České republiky je příjmem státního rozpočtu České republiky. To platí tedy i tehdy, pokud takovou pokutu uloží například tzv. soukromý exekutor. Soudní exekutor má možnost v rámci své činnosti dle exekučního řádu si vyžádat součinnost třetích osob. Neposkytnou-li mu ji, může jim uložit pořádkovou pokutu, obdobně tak, jako to mohou činit soudy, státní zastupitelství či vyšetřující orgán Policie. Příjemcem ve všech uvedených případech bude opět výlučně jen stát.

Povinnost uhradit smluvní pokutu vzniká okamžikem, kdy je pokuta udělena. To se v zásadě děje formou nějakého správního rozhodnutí. Pokud takové rozhodnutí nabude právní moci, stává se vykonatelným a povinného lze k plnění donutit i nedobrovolným

vymožením. Rozhodnutí o uložení pokuty je pravomocné tehdy, není-li se možné proti němu odvolat, marně uplynula lhůta pro odvolání, odvolání podáno ze strany povinného nebylo a nebo jeho odvolání bylo zamítnuto. Vymáhání pokut formou nedobrovolného plnění se pak nejčastěji děje dle daňového řádu a není pro něj potřeba žádného dalšího přezkoumávání ani soudního rozhodnutí.

## **Soukromoprávní pokuty**

Druhou kategorií, se kterou se člověk může v životě setkat, jsou soukromoprávní pokuty. Jedná se o institut, který zná občanské závazkové právo a samo je jako smluvní pokutu výslovně nazývá. Jistou zajímavostí je, že v zahraničních právních úpravách je rovněž institut smluvních pokut standardně upraven, nemusí být však jako „pokuta“ označen, neboť by to mohlo způsobit zaměnění s pokutami veřejnoprávními, k jejichž udělení má pravomoc pouze orgán veřejné moci. Český právní řád nicméně užívá legální pojem „smluvní pokuta“. Ten je však nutně důsledně odlišovat od pokut veřejnoprávních. Prakticky lze říci, že co platí o veřejnoprávních pokutách, neplatí o těch soukromoprávních a naopak.

Každý člověk den co den uzavírá nepřeberné množství smluv, ať již ústních či písemných. A mnohdy si to smluvní strany ani neuvědomuje. Ústní kupní smlouvy jsou tak uzavírány při nákupu potřeb běžné denní potřeby, přepravní smlouvy jsou uzavírány tím, že nastoupíme do vozidla městské hromadné dopravy, darovací pak například tehdy, přispějeme-li při cestě po městě na charitativní účely atp. Písemné smlouvy pak uzavíráme zejména ve věcech většího významu, kdy chceme mít jasně upraveny vzájemná smluvní práva a povinnosti a nebo, vyžaduje-li to zákon, tak jako je tomu např. při převodu nemovitostí.

Na základě každé smlouvy vznikají současně všem smluvním stranám vzájemná práva a povinnosti. Tak na základě takové kupní smlouvy má kupující povinnost uhradit kupní cenu a prodávající má právo úhradu kupní ceny požadovat. Současně však má prodávající povinnost prodávanou věc předat kupujícímu a kupující má právo předání této věci vyžadovat. Smluvní vztah je typický tím, že vzniká mezi zcela rovnocennými subjekty. Žádný ze smluvních stran není druhé straně nijak nadřazen a nemůže mu tak jednostranně udělovat povinnosti. Stát svým mocenským postavením pak to takovýchto soukromoprávních vztahů přímo zasahuje pouze minimálně, když zákonem pouze vymezí to, co je zakázáno, čímž je vše ostatní povoleno. Stát však přímo nedohlíží na to, aby každá ze smluvních stran plnila to, k čemu se smlouvou zavázala.

Abychom měli jistotu, že uzavíráme smlouvu, na základě které bude oběma smluvními stranami skutečně plněno, tak právní řád nabízí celou řadu institutů, kterými si lze plnění druhé smluvní strany nějakým způsobem zajistit. Při uzavírání smlouvy o zápůjčce či o úvěru se nejčastěji setkáváme se zajištěním v podobě zřízení zástavního práva na nemovitosti ve vlastnictví toho, kdo má povinnost dluh vrátit. U stejných smluv se v praxi velmi často setkáváme i se zajištěním v podobě ručení třetí osobou. Pojistit si však plnění druhé smluvní strany můžeme i tak, že si sjednáme smluvní pokutu.

Ujednání o smluvní pokutě dává jedna strana té druhé najevo, že na splnění povinnosti druhé smluvní strany má zvýšený zájem. V případě porušení smluvní pokutou zajištěné smluvní povinnosti, např. pozdním zaplacením zboží či pozdním vrácením zápůjčky, pak bude mít věřitel právo požadovat i plnění ze smluvní pokuty. Na rozdíl od pokut veřejnoprávních, je příjemcem plnění ze smluvní pokuty výhradně věřitel, nikoliv stát.

Smluvní pokuta bývá zpravidla sjednávána formou nějaké peněžité sankce, ačkoliv zákon výslovně připouští i možnost ujednání smluvní pokuty i v jiném plnění než peněžitém. Peněžité plnění smluvních pokut v praxi však jednoznačně převažují. Peněžité plnění smluvní

pokuty může být sjednáno jednak jako jednorázové či jako opakující se do doby, než je hlavní dluh uhrazen.

Příklad smluvního ujednání obsahující jednorázovou smluvní pokutu:

”

*V případě prodlení dlužníka s úhradou sjednané kupní ceny v dohodnuté době se dlužník zavazuje věřiteli uhradit smluvní pokutu ve výši 100.000,- Kč.*

”

Příklad smluvního ujednání obsahující smluvní pokutu s opakujícím se plněním:

”

*V případě prodlení dlužníka s úhradou sjednané kupní ceny v dohodnuté době se dlužník zavazuje věřiteli uhradit smluvní pokutu ve výši 0,5 % denně z dlužné částky, a to až do jejího úplného zaplacení.*

”

Ve vztahu k hlavnímu závazku, jehož splnění je smluvní pokutou utvrzeno, je nutné si uvědomit následující zvláštnosti. Pokud dojde například k pozdní úhradě kupní ceny, jejíž včasnost a řádnost úhrady byla ve smlouvě zajištěna smluvní pokutou, existují obě povinnosti nadále vedle sebe. Kromě povinnosti k úhradě kupní ceny je dlužník tak současně povinen uhradit i smluvní pokutu. Pokud smluvní pokuta již porušením smluvní povinnosti vznikla, tak se dlužník povinnosti k její úhradě nesprostí tím, že dodatečně uhradí hlavní závazek například tím, že dodatečně zcela uhradí kupní cenu. A pokud si strany výslovně neujednají jinak, uvedené platí i naopak. Pokud dlužník uhradí smluvní pokutu, nesprostí se tím povinnosti splnit hlavní závazek.

Pro vznik povinnosti zaplatit smluvní pokutu je rozhodný toliko fakt, že k porušení smluvené povinnosti (např. uhradit kupní cenu) prostě došlo. Dlužník je povinen zaplatit smluvní pokutu i tehdy, když porušení smluvní pokutou utvrzeného hlavního dluhu sám nezavinil. Bude-li např. smluvní pokutou zajištěna povinnost dodat nějaké zboží do konkrétního data a místa a toto dodáno řádně a včas nebude (například v důsledku autonehody přepravce, neprůjezdné dálnice atp.), bude prodávající povinen uhradit smluvní pokutu i přesto, že přepravu zajišťovala třetí osoba a i přesto, že za neprůjezdnou dálnici z logiky věci prostě nemůže. Strany se však mohou ve smlouvě dohodnout jinak a povinnost k úhradě smluvní pokuty tak například vázat pouze k úmyslnému porušení smluvní povinnosti. Nebývá to však časté.

Vztah smluvní pokuty a hlavního závazku je tzv. akcesorický. Nevznikl-li zajištěný hlavní závazek, nemůže tak ani dojít ke vzniku nároku na smluvní pokutu. Zanikl-li však hlavní závazek odstoupením od smlouvy, nárok na smluvní pokutu nezaniká, vznikl-li ještě před odstoupením od smlouvy. Z praxe lze uvést poměrně častý příklad právě uvedeného. Dejme tomu, že si strany kupní smlouvy sjednaly smluvní pokutu zajišťující řádnou a včasnou úhradu kupní ceny. Pokud se kupující dostane s úhradou kupní ceny do prodlení a prodejce následně pro nezaplacení kupní ceny od smlouvy odstoupí, kupní smlouva se zruší a tím i povinnost k úhradě kupní ceny. Povinnost k zaplacení smluvní pokuty na straně dlužníka však bude nadále trvat. Stejně tak povinnost k zaplacení smluvní pokuty trvá i navzdory tomu, že se

hlavní závazek již promlčel. Promlčecí lhůta smluvní pokuty totiž běží samostatně, a to v zásadě od okamžiku porušení zajištěné smluvní povinnosti. Naproti tomu, zanikl-li však hlavní závazek prekluzí, zaniká s ním i smluvní pokuta. V neposlední řadě je nutné si uvědomit, že smluvní pokuta není příslušenstvím pohledávky, nýbrž je samostatným nárokem. Pokud je hlavní závazek například zajištěn zástavním právem, pak se zástavní právo na povinnost k úhradě smluvní pokuty nevztahuje.

Velmi důležitý je vztah smluvní pokuty a vzniklé škody. To, že je smluvní pokuta ve smlouvě sjednána a tím je tedy oprávněnou stranou dáno najevo, že jí na splnění utvrzené hlavní povinnosti obzvláště záleží, je současně vyjádřen předpoklad, že porušením hlavní povinnosti bude způsobena druhé smluvní straně škoda. Smluvní pokuta je dle zákonodárce tzv. paušalizovaná náhradou škody. Výše smluvní pokuty by tak měla zhruba odpovídat předpokládané výši způsobené škody. Dlužník je však povinen uhradit smluvní pokutu i tehdy, nevznikla-li věřiteli porušením smluvní povinnosti žádná škoda. Pokud porušením smluvní povinnosti, jež je utvrzena smluvní pokutou, dojde ke vzniku škody, nemá věřitel právo na její náhradu. Jinými slovy, dlužník není povinen k úhradě škody vzniklé v důsledku porušením nějaké smluvní povinnosti, byla-li ke splnění této povinnosti ujednána smluvní pokuta. V praxi však platí, že se strany mohou od tohoto pravidla odchýlit a ujednat si, že uhrazením smluvní pokuty nezaniká právo věřitele na náhradu vzniklé škody. V praxi je takovéto ujednání velmi časté a je mu tak třeba při uzavírání smluv věnovat náležitou pozornost.

Smluvní pokutu pak konečně nesmíme jakkoliv zaměňovat s povinností hradit úroky z prodlení. Platí totiž, že po dlužníkovi, který je v prodlení se splácením peněžitého dluhu, může věřitel požadovat zaplacení úroku z prodlení. Výši zákonného úroku z prodlení stanoví vláda nařízením, stranám však nic nebrání, aby si výši úroku z prodlení ve smlouvě ujednaly v jiné než zákonné výši. Platí přitom, že taktéž nic nebrání tomu, aby byla například povinnost k úhradě kupní ceny kromě úroku z prodlení zajištěna i smluvní pokutou ve formě opakujícího se plnění. Smluvní pokuta a úrok z prodlení tak mohou stát vedle sebe a jedna povinnost druhou nevylučuje. Povinnost k úhradě úroku z prodlení je však na rozdíl od smluvní pokuty vázána na zaviněné porušení smluvní povinnosti dlužníka.

Co se týče platnosti sjednané smluvní pokuty, tak se pro ni nevyžaduje písemná forma. Tu však lze každému doporučit, neboť při ústním sjednání se lze velmi snadno dostat do důkazní nouze v případě pozdějšího soudního sporu. Platnost ujednání o smluvní pokutě je nicméně daná obecnými náležitostmi vůle, projevu vůle a zejména souladu s dobrými mravy.

Ohledně požadavku na to, aby byla smluvní pokuta sjednána určitě, lze zmínit problematiku nejčastěji užívaných jiných označení pro tento institut. Přestože zákon používá výlučně pojem „smluvní pokuta“, a takto jej lze doporučit i stranám, lze se v praxi setkat i alternativními označeními, jako je například smluvní či peněžitá sankce či penále. V této souvislosti je vždy rozhodující skutečný význam daného smluvního ujednání. Pokud však vzniknou pochybnosti i tom, co bylo alternativním označením ve smlouvě myšleno (nebude např. ze smlouvy jisté, zdali jde o smluvní pokutu nebo o úrok z prodlení), bude takové ujednání absolutně neplatné pro neurčitost. Za neplatné bude taktéž označeno i takové ujednání, které nebude obsahovat přesnou výši smluvní pokuty a nebo přesný způsob, jak se taková výše vypočítá. Jinými slovy, smluvní pokutu nelze ujednat rozmezím, tak jak to známu u pokut veřejnoprávních.

Platné ujednání o smluvní pokutě je však v praxi velmi často poměřováno z hlediska souladu s dobrými mravy. V případě různých úvěrových smluv či smluv o zápůjčce mezi spotřebitelem a nebankovním poskytovatelem je poměrně častým jevem, že smluvní pokuta je sjednána ve velmi vysoké výši. Například je tomu tak tehdy, kdy je dlužník povinen uhradit

smluvní pokutu ve výši 1 % a více z dlužné částky denně, což odpovídá zhruba 365 % ročnímu úroku. Nicméně platí, že pro posouzení případné nemravnosti ujednání o smluvní pokutě je důležité posoudit všechny zvláštnosti každého případu individuálně a závěry v konkrétním případě tak lze jen velmi obtížně zobecnit. S konkrétní výší smluvní pokuty je třeba srovnávat výši zajištěné pohledávky, a jestli ji smluvní pokuta výrazně nepřevyšuje. Současně se bere na zřetel míra porušení povinnosti a tedy, zdali velmi vysoká smluvní pokuta nevznikala v důsledku např. dlouholetého prodlení dlužníka s plněním zajištěné povinnosti. I když to nemusí být pravidlem, tak pro zajímavost lze uvést, že smluvní pokuta určená více jak 1 % z dlužné částky denně byla opakovaně soudy označována za neplatnou pro rozpor s dobrými mravy. Nepřiměřenou smluvní pokutu následně soud na návrh dlužníka může snížit. Učiní tak s přihlédnutím k hodnotě a významu zajišťované povinnosti, a to až do výše škody vzniklé do doby soudního rozhodnutí porušením zajištěné povinnosti.

Pokud dlužník dobrovolně neuhradí smluvní pokutu, je věřitel nucen se svého práva domáhat zpravidla soudní cestou. Jinými slovy, aby mohla být smluvní pokuta po dlužníku nedobrovolně vymožena, je v zásadě nutné podat klasickou žalobu na plnění. Na základě samotné smlouvy nelze exekuci provést, neboť taková smlouva není na rozdíl od veřejnoprávních pokut exekučním titulem. V nalézacím soudním řízení věřitel musí nejprve prokázat, že má nárok na úhradu smluvní pokuty a že tato byla platně sjednána. Pokud bude v rámci nalézacího soudního řízení věřitel úspěšný, soud rozhodne rozsudkem, ve kterém žalovanému uloží, aby do určené lhůty (nejčastěji do tří dnů od nabytí právní moci rozsudku) věřiteli plnění odpovídající smluvní pokutě uhradil. Neučiní-li tak dlužník ani pak, může se věřitel domáhat, aby bylo plnění ze smluvní pokuty po dlužníku vymoženo v rámci výkonu rozhodnutí či exekuce.

<b>Pokuty</b> (stručná rekapitulace hlavních rozdílů)	
<b>veřejnoprávní</b>	<b>soukromoprávní</b>
Stanoveny výlučně na základě zákona	Stanoveny výlučně ve smlouvě
Vznikají ze vztahu mezi orgánem veřejné moci (stát, obec) a individuální osobou (občan, obchodní společnost), kdy je osoba v podřízeném postavení	Vznikají ze smluvního vztahu mezi dvěma rovnoprávními osobami
Chrání veřejný zájem (tj. zájem celé společnosti)	Chrání zájem jednotlivce (tj. individuální soukromé osoby)
Příjemcem plnění z pokut je výlučně stát či obec	Příjemcem je výlučně jednatel (smluvní strana)
Výše je stanovena rozsahem od – do; přesnou výši stanoví orgán veřejné moci na základě svého uvážení	Výše musí být stanovena přesně, volné uvážení je zcela nepřípustné
Nedobrovolné plnění lze exekučně vymoci	Nedobrovolné plnění lze exekučně vymoci

přímo	až na základě rozhodnutí soudu
Výchovný charakter	Utvrzující charakter
Adresátem je každý	Adresátem je jen smluvní strana
Pro udělení pokuty se vyžaduje zaviněné (úmyslně či z nedbalosti) porušení povinnosti	Zavinění se pro vznik povinnosti hradit smluvní pokutu nevyžaduje
Účelem není náhrada způsobené škody	Účelem je náhrada předpokládané výše vzniklé škody